

önálló pasztellképeknek is tarthattuk volna őket. A három vázlat és a három részből álló 09.01.27. I–III. című sorozat különböző arányban osztott négyzeteket sorakoztatott fel. Szintén négyzetek osztásával alkotott számítógépes grafikákat láthattunk MOLNÁR VERÁTÓL. A 2006-ban készült *Három derékszög*, *A széria* illetve *B széria* fekete négyzeteit különböző vastagságú fehér vonalak bontották meg.

A négyzet kiemelt szerepet játszott az *Egy kis Amerika* című kiállításon is, amelynek anyaga a bécsi Peter Lindner Galériából és a müncheni Rupert Walser Galériából érkezett Budapestre. Mindkét galéria profilja a geometrikus és konceptuális művészet, s mindkét helyről grafikákat, illetve viszonylag kisméretű festményeket láthatott a magyar közönség.

A tizenkét kiállító művész között olyan ismert nevek is szerepeltek, mint ROBERT BARRY, SOL LEWITT, JAMES REINEKING, ED RUSCHA, RICHARD SERRA, s megjelentek kevésbé ismert, fiatalabb alkotók is, mint például az ukrán szülők gyermekeként 1945-ben Németországban született, s jelenleg New Yorkban él JERRY ZENIUK. A kiállított anyagot tekintve hangsúlyos volt a konceptuális jelleg, amit a műveken szereplő szavak, feliratok megjelenése is tükrözött (Robert Barry, Ed Ruscha).

DAVID RABINOWITZ japán papírra készített háromrészes fametszetsorozata expresszív jellegével és finom kidolgozottságával tünt ki, s az absztrakció azon fokát képviselte, amikor a mű még éppen felfogható valamely konkrét dolog ábrázolásaként is. A fehér alapon piros, kék illetve zöld felület- és vonalháló szabad asszociációkat engedett meg, organikus-biológiai képzeteket keltett.

Az amerikai származású, ám 1980 óta Németországban élő JAMES REINEKING szobrai, rajzai és grafikái geometrikus alapformák – leggyakrabban négyzet és kör – felszabdalásával, majd a kivágott felületek enyhén elcsúsztatott visszaillesztésével jönnek létre, ami által a művek fontos alkotóeleme a részek között megjelenő, hajszálvékony anyag-hiány. A Vasarely Múzeumban kiállított három papíralapú mű esetében is tépést, vágást – egy esetben a hordozó vágását is – alkalmazta a művész.

A monokróm festészetet képviselte többek között SHAWN WALLIS, PHIL SIMS és ROY THURSTON. Thurston alumínium /akril-polyurethan műve – talán a megvilágítása miatt is – anyag-talanul lebegni látszott.

Természetesen (és szerencsére) sem az OSAS-tagok, sem pedig az amerikai művészek tárlata nem tükrözött egységes képet, mégis három különböző, autonóm világ élt együtt a Vasarely Múzeumban február és április között: egy szelet Magyarország, egy kis Amerika és Victor Vasarely univerzuma.

A Rozsda-rejtély

Alba Romano Pace-val Vámos Éva beszélget

✚ **Vámos Éva:** *Rozsda és Rossellini – a 20. századi kép és film labirintusa került egymás közelébe a lyoni Szépművészeti Múzeum legutóbbi kiállításán. A kozmikus léptékű Rozsda-művekben a rejtélyt emlegeti Dominique Desanti a művészről búcsúzva. Most Budapesten páratlan eseménysorozaton – egy időben hat Rozsda-kiállításon láthatjuk a magyar és francia köz- és magángyűjteményekből egyaránt kölcsönzött műveket. Rozsda Endre álmaitól, a Budapest Galériából elindulva érkezünk a Várfook utcába, ahol a galériások elszántságának köszönhetően négy – köztük szabadtéri – kiállítás nyílt. A dokumentumfilm-vetítés után következnek a teljes életműből válogatott fotók a Francia Intézetben.¹ A kiállítást ALBA ROMANO PACE nyitotta meg. A Párizsban élő fiatal szicíliai művészettörténészt először is arról kérdeztem, hogyan talált a Rozsda-képekre.*

✚ **Alba Romano Pace:** A szurrealisták miatt mentem el a Bateau-Lavoir-ba, ahol Rozsda műterme érintetlenül áll, pontosan úgy, ahogyan tíz évvel ezelőtt hagyta. Szembetalálkoztam a *Kékszakállú* című képével – és azonnal a hatása alá kerültem.

¹ *Rozsda Endre álmai.* Budapest Kiállítóterem, Budapest, 2009. ápr. 20 – máj. 17.
Rozsda Endre. Festő – fotográfus, Francia Intézet, Budapest, 2009. ápr. 22 – máj. 22.
Rozsda korai papírmunkái / Rozsda's Early Paperworks (1935–1995). Várfook Galéria Várfook Terme, Budapest; *Korai festmények – Rozsda a második világháború előtt / Early Paintings – Rozsda before World War II,* Várnegyed Galéria, Budapest; *Rozsda szurrealizmusa – Rozsda a második világháború után / Rozsda's Surrealism – Rozsda after World War II,* Várfook Galéria XO Terme, Budapest; *Rozsda Endre (1913–1999). Japánban megölték egy európai / A European has been killed in Japan,* Galéria 19, Budapest I., Várfook utca emelkedője, 2009. ápr. 21 – máj. 23. (címek kurzívák!).

ROZSDA ENDRE
XIV. Lajos Bizáncban, 1963, olaj, vászon, 90 x 116 cm, magángyűjtemény, Párizs

Úgy éreztem, ez a kép hozzám szól. A színek spirálisa tragikumot hordoz: felidézi a kékszakállú herceg végzetes titkát. Az egész ott látható képanyag magával ragadott. Ott, a Bateau-Lavoir-ban rendezkedett be a Rozsda Baráti Társaság, ahol azután José Manganival, a művek örökösével is beszélgettem. Rozsda-élményemről a firenzei ArteDossier-nak írtam. Természetesen sok más nagy gyűjteményben, mint a párizsi Centre Pompidou-ban, Dijon-ban, vagy Budapesten a Szépművészeti Múzeumban és a Magyar Nemzeti Galériában is megtalálhatók a művész képei. De még mindig nem ismerjük Rozsdát.

Tudjuk, hogy egészen fiatalon 1936-ban a Tamás Galériában rendezett kiállításán már nagy sikere volt. Mégis, valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság volt benne. Bartók játéka és zenéje budapesti koncertjén arra ébresztette rá, hogy nem mond igazán újat a festészete. Párizsba utazott, a Montparnasse-on élt, és közelről látta a legújabb művészeti irányzatokat, megismerkedett Giacomettivel, és a szürrealistákkal. A háború miatt hazatért – sokkal inkább az absztrakt irányába váltott –, ekkori képeit a konzervatív itthoni kritikusok nagyon támadták. Szürrealista lett, absztrakt – írták megrovóan. Azután másodszor is nekivágott Párizsnak, és közelebbi kapcsolatba került Bretonnal és a szürrealistákkal.

☛ *Sajátos, ambivalens a viszonya a szürrealistákkal és Bretonnal – mi a véleménye erről?*

☛ Úgy gondolom, hogy van olyan korszaka, amikor teljes mértékben szürrealista –, de ő sokkal inkább hermetikus. Kontrollált automatizmus egészen más, mint például Magritte vagy Dali világa. A tudattalan nála olyan formákkal jelenik meg, amelyek leginkább Masson, Oscar Dominguez vagy Gordon Onslow Ford művészetével rokonítják. Azután volt idő, hogy Rozsda is távolabb került a szürrealizmustól, mégis az álom, a rejtély továbbra is főszereplő műveiben. Breton azt mondta, hogy Rozsda nem tartozik a szürrealista iskolához, művészi látásmódja és egész életvitele mégis szürrealista. És ennek megfelelően mindig Bretonnal és a szürrealistákkal együtt írnak róla. Meghívták az ötvenéves szürrealista mozgalom müncheni kiállítására, és Milánóba is. Végül is összejárt a szürrealistákkal, és Breton írt róla 1957-ben a kiállítására: „Halál és szerelem erői mérkőznek itt egymással: a legelszántabb szökevény a feketébe forduló levelek, az elpusztított szárnyak magmájába temetkeznek” – írta. Tulajdonképpen az első meghatározó találkozást velük a véletlen hozta: Rozsda a Saint-Germain-des-Prés-n sétálva meglátta Tanguy kiállított műveit a Fürstenberg galériában. Ezért ment be, majd a galéria tulajdonosával Simone Collinet-vel, Breton első feleségével is megismerkedett. Simone először egyáltalán nem akart tőle képet venni – majd amikor megismerte a munkáit, lábba jött, és odahívta Bretont is.

ROZSDA ENDRE
Harmat a smaragdon, 1974, olaj, vászon, 27 × 46 cm, Várfok Galéria, Budapest

☛ *Rozsda Meditáció című vallomására külön felhívták a figyelmünket: mi a szerepe az idő-dimenzióknak nála?*

☛ Ez az ő manifesztuma. Rozsda megszállottja az idő-dimenzióknak. Egymás fölé helyezte a különböző idő-rétegeket. Így jött létre az a sajátos, és fantasztikus univerzum, amely kaleidoszkópszerű látvány-antológiát teremtett. A régi, a történelmi réteg nála a jelen lett, a jelen pedig a jövő. Az emlékezetnek ez az újrakeverése nála különös jelentést kap. Nagyon sok traumát élt meg: korán elvesztette a szüleit, apja öngyilkos lett, édesanyja deportálásban pusztult el. A háború idején bujkált. Fiatal művészként a diktatúrával szemben dolgozhatott csak. Az elfojtott emlékek új életre kelnek különös kép-szövedékein. A geometrikus formákból nála újabb és újabb rétegek, emberi arcok jönnek elő. Sok önarcképpel is találkozunk. Egyik első ilyen képén a festőművész pózában látjuk. Szép ember és „született művész volt”, ez utóbbit Françoise Gilot mondta róla, aki Dominique Desantival együtt különösen közel állt hozzá. A szabadszelleme emberek körében érezte jól magát. Nagyon közel állt hozzá Françoise Gilot és Dominique Desanti – szabadszelleme emberek körében érezte jól magát. Dominique Desanti mesélte, hogy a nála levő Rozsda-kép valóságos utazás számára – minden alkalommal felfedez valami újat a képen.

☛ *Már-már legendás Rozsda sokoldalúsága – hogyan jutott ideje festészetre, grafikára és fotográfiára?*

☛ Reggel, amikor felkelt, elindult a párizsi utcákon, és fotózott. Azután éjszakáig festett és rajzolt – ezért is olyan álomszerűek a képei. Nagyon fontos szerintem, hogy most láthatóak a fotói is. A nosztalgia, a harmincas évek fekete-fehér képei után következnek a későbbi színes fotók. Tíz évvel Rozsda Endre halála után itt az ideje, hogy az életművet a maga teljességében ismerjük meg Magyarországon is. Nemhiába látnak „magyar fantáziát” színes, burjánzó képein. A poszt-impreszionista képekkel induló művész újabb és újabb eszközökkel kísérletezett, mindig teljesen autonóm művész maradt. Hozzám a szürrealista korszaka áll legközelebb. Művészetete olyan erejű, hogy egyedüli magyar művészként választották ki munkáját a Lyoni Szépművészeti Múzeum legutóbbi kiállítására, amelynek címe *O-ról újraindulni*. Auschwitz után, a háború szörnyűségein csak ilyen művészettel juthat túl az emberiség. Ezekből a művekből elemi erővel tör fel a tehetség: mind eruptív, olyan, mint a vulkán. Ezekben a képekben a haragos sötét színektől végül eljutunk a finom kékig és rózsaszínig és az érzékeny zenei harmóniáig.